

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Prof. dr hab. Edward Warzocha

**Natychmiastowa wykonalność wyroków
sądu drugiej instancji w sprawach cywilnych**

Warszawa 2003

Spis treści

I.	Przegląd instytucji procesowych służących szybkiej ochronie prawa materialnego	1
II.	Istota natychmiastowego wykonania wyroku w ujęciu art. 388 k.p.c.....	8
III.	Natychmiastowa wykonalność wyroków drugiej instancji w praktyce sądowej.....	20
IV.	Wnioski końcowe	24

I. Przegląd instytucji procesowych służących szybkiej ochronie prawa materialnego

1. Celem sądowego postępowania cywilnego jest stworzenie procesowo-prawnych podstaw skutecznej realizacji prawa materialnego. Prawo materialne bowiem z natury rzeczy nie zawiera własnych instrumentów, które zapewniałyby jego skuteczność w sytuacji, gdy określone podmioty odmawiają w sposób dobrowolny wykonania norm tego prawa, albo kwestionują sposób ich zastosowania. Poprzez decyzje podjęte w postępowaniu cywilnym, sąd określa obowiązki prawne istniejące w odniesieniu do konkretnych podmiotów prawa, stwarzając podstawy do przymusowego wykonania, ustalenia lub ukształtowania prawa materialnego. Prawo procesowe pełni więc w stosunku do prawa materialnego rolę służebną. Bez możliwości, które daje prawo procesowe w wielu przypadkach, zwłaszcza konfliktowych, prawo materialne byłoby bezradne w tym sensie, że nie byłoby respektowane i wykonywane¹.

Zważywszy na wskazany wyżej cel sądowego postępowania cywilnego, oczekuje się, iż sąd rozpoznając sprawę dokona ustaleń faktycznych, które pozwolą mu na zastosowanie odpowiednich norm prawa materialnego, a następnie wyda orzeczenie stwarzające podstawę egzekucyjną, ewentualnie orzeczenie ustalające istnienie stosunku prawnego lub prawa albo orzeczenie kształtujące nowy stan prawny w przedmiocie sprawy.

W zakresie ustalania stanu faktycznego, stanowiącego podstawę orzeczenia sądowego, postępowanie cywilne oparte jest na fundamentalnej zasadzie prawdy materialnej. Stosownie do tej zasady, sąd wykorzystując procesową aktywność stron, a także aktywność własną powinien dojść do ustalenia rzeczywistych stosunków faktycznych i prawnych, które istnieją w zakresie przedmiotu rozstrzygnięcia².

¹ M. Waligórski: Proces cywilny. Funkcja i struktura., Warszawa 1947, s. 8-9; W. Berutowicz: Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 1984, s. 10; J. Jodłowski (w): Postępowanie cywilne. J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misuk-Jodłowska, Warszawa 2002, s. 24.

² Do nowelizacji z 1996 r. w doktrynie posługiwano się pojęciem „zasada prawdy obiektywnej”, co było związane z obowiązkami sądu działania z urzędu w zakresie gromadzenia materiału dowodowego (ówczesny art. 3 § 2 k.p.c. - w 1996 r. uchylony). Co do funkcjonowania w praktyce sądowej art. 3 § 2

Ustalenie prawdy materialnej daje sądowi możliwość wydania prawidłowego rozstrzygnięcia merytorycznego, oczywiście pod warunkiem, że sąd dokona trafnej oceny co do zastosowania normy prawa materialnego.

Wypełnienie wymagań wynikających z zasady prawdy materialnej, aczkolwiek jest sprawą podstawową dla postępowania cywilnego, nie spełnia jednak wszystkich oczekiwań co do zapewnienia skuteczności norm prawa materialnego. Otóż oczekuje się, a nawet wymaga, aby postępowanie cywilne przebiegało bez przewlekłości, by orzeczenia, głównie wyroki rozstrzygające spory prawne, zapadały w krótkim czasie od złożenia pozwu, stosownie do tezy, iż szybka decyzja sądu wzmacnia wydatniej skuteczność wykonania normy prawa materialnego, niż decyzja wydana po upływie dłuższego czasu. W doktrynie traktującej o naczelnych zasadach procesu cywilnego³ nie wyróżnia się jednakże zasady szybkości tego postępowania, proponując co najwyżej przyjęcie zasady jego sprawności. Tradycyjnie przyjęte w Kodeksie postępowania cywilnego instytucje procesowe i nowelizacyjna działalność ustawodawcza wskazują jednak jednoznacznie, iż w gruncie rzeczy dąży się do stworzenia maksymalnych możliwości szybkiego prowadzenia postępowania cywilnego, a zwłaszcza szybkiego dojścia do uzyskania tytułu egzekucyjnego, co jest podstawową przesłanką wsparcia prawa materialnego w drodze przymusu sądowego bez zbędnej zwłoki.

2. Polski Kodeks postępowania cywilnego zawiera wiele rozwiązań, których celem jest szybkie dojście do tytułu egzekucyjnego. Są one zawarte bądź w przepisach kształtujących przebieg postępowania, bądź w rozwiązaniach wyodrębniających określone instytucje procesowe lub specjalne tryby postępowania. Do rozwiązań przyjętych w zwykłym trybie postępowania trzeba zaliczyć możliwość zakończenia sporu przed sądem przez uznanie powództwa i związanie sądu tym uznaniem, jako regułę, nieprzyjęcie zaś przez sąd uznania powództwa za stan wynikający z okoliczności nadzwyczajnych (art. 213 § 2 k.p.c.), następnie preferowanie

k.p.c. por. G. Bieniek, E. Warzocha: Funkcjonowanie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego w praktyce sądów powszechnych, Nowe Prawo 1985, nr 3, s. 3 i n.

³ J. Jodłowski: Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1974, s. 70. Autor wskazuje, iż niektórzy przedstawiciele doktryny wśród zasad procesu cywilnego wyróżniają także zasadę szybkości postępowania.

ugodowego załatwienia sporu przez strony i doprowadzenia do ugody sądowej. Załatwienie sporu w drodze ugody jest podniesione do rangi zasady podstawowej, co wynika z treści art. 10 i 223 § 1 k.p.c.

Jako instytucję wybitnie wpływającą na szybkie zakończenie sprawy i doprowadzenie do uzyskania tytułu egzekucyjnego w postępowaniu zwykłym wskazuje się możliwość wydania wyroku zaocznego (art. 339 i 341 k.p.c.). Wydanie takiego wyroku jest reakcją sądu na zachowanie pozwanego polegające na tym, iż mimo doręczenia mu pozwu, tym samym zaś znajomości dochodzonych przeciwko niemu roszczeń, znajomości terminu rozprawy, pozwany nie stawia się przed sądem, nie składa odpowiedzi na pozew, względnie nawet staje na rozprawie, ale nie bierze w niej udziału (nie wypowiada się na temat zgłoszonych roszczeń). W takich sytuacjach, sąd nie prowadzi postępowania wyjaśniającego i przyjmuje, iż pozwany - przez brak zaprzeczenia zasadności zgłoszonych pod jego adresem roszczeń - niejako uznaje powództwo, co jest podstawą do wydania wyroku (chyba, że zachodzą szczególne okoliczności określone w art. 339 § 2 *in fine*). Wydanie wyroku w takiej sytuacji procesowej określone zostało w k.p.c. jako wydanie wyroku zaocznego. Określenie tego rodzaju orzeczenia wyrokiem zaocznym ma charakter tylko umowny, gdyż w rzeczywistości wydany on został na podstawie przyjętego domniemania procesowego, iż skoro pozwany nie angażuje się w spór, trzeba przyjąć, że uznaje zgłoszone pod jego adresem roszczenia. Wydanie wyroku nie następuje więc bez wiedzy pozwanego, a na wyznaczonej rozprawie, nie jest to więc wyrok dosłownie zaoczny, zwłaszcza że pozwany stawia się na rozprawę, ale nie wypowiada się co do roszczeń. W takim przypadku, wyrok zapada „na oczach” pozwanego, ale nazewnictwo to kwestia pewnej umowności i tradycji legislacyjnej, co z pewnością nie przesądza istoty sprawy. A istotą sprawy jest to, że wyrok zaoczny zapada po wyjątkowo uproszczonym i szybkim postępowaniu, a więc stanowi mocną pozycję w zestawie środków procesowych stwarzających podstawy skutecznej ochrony prawa materialnego.

Szybkie dojście do tytułu egzekucyjnego zapewnia instytucja natychmiastowej wykonalności wyroków, czyli umożliwienie przymusowego wykonania wyroku zasądzonego pierwszej instancji przed jego uprawomocnieniem się, natychmiast po jego wydaniu. W pewnych rodzajach spraw i w określonych sytuacjach, nadanie rygoru natychmiastowej wykonalności następuje z urzędu (alimenty co do zasady,

wyroki wydane na podstawie uznania powództwa przez pozwanego oraz wyroki zaoczne uwzględniające powództwo), co jest wyrazem szczególnej troski o maksymalnie szybkie wykonanie wyroku. Jeśli chodzi o wyroki wydane na podstawie uznania powództwa oraz wyroki zaoczne to trzeba podkreślić, iż jest to realizacja myśli, wedle której należy umożliwić wykonanie wyroku natychmiast po jego wydaniu, jeśli pozwany wręcz uznaje roszczenie, względnie zachowuje się w taki sposób, iż są podstawy do przyjęcia, że roszczenie to uznaje, aczkolwiek tego wprost nie oświadcza.

Poza obowiązkiem nadania wyrokowi natychmiastowej wykonalności w sytuacjach wyżej określonych, sąd ma możliwość nadania rygoru z urzędu lub na wniosek właściwie w każdej sprawie przy spełnieniu się określonych warunków procesowych (art. 333 § 3 k.p.c.), względnie z przyjęciem pewnych zabezpieczeń (art. 334 k.p.c.). Instytucja rygoru natychmiastowej wykonalności nie zapewnia wprawdzie szybkiego i sprawnego toku procesu, w sposób istotny zapewnić może jednak szybkie uruchomienie postępowania egzekucyjnego, jest więc skutecznym środkiem pomagającym w realizacji ochrony prawa materialnego.

3. W Kodeksie postępowania cywilnego wyodrębniono szereg postępowań szczególnych, które - głównie ze względu na znaczne uproszczenia procesowe - stwarzają możliwość szybkiego zakończenia procesu. Należy do nich przede wszystkim postępowanie nakazowe i upominawcze (art. 484¹-497 oraz 497¹-505 k.p.c.). Ich istota polega na tym, że sąd rozpoznaje sprawy na posiedzeniu niejawnym, a więc w ogóle nie wyznacza rozprawy i wydaje nakaz zapłaty, równoznaczny w skutkach z wyrokiem wydanym w postępowaniu zwykłym, o ile w sprawie spełnione zostaną warunki szczegółowo określone w k.p.c. Podstawowe warunki wydania nakazu zapłaty w obu postępowaniach to charakter roszczeń (o charakterze pieniężnym, ewentualnie inne roszczenia dotyczące rzeczy zamiennych - stąd określenie „nakaz zapłaty”). Ponadto, powód powinien przedstawić w pozwie dokumenty, z których jednoznacznie wynika zasadność roszczenia (postępowanie nakazowe) albo treść pozwu nie daje podstaw do uznania, że roszczenia są bezzasadne (postępowanie upominawcze). Trzeba zwrócić uwagę zwłaszcza na postępowanie upominawcze, które w kształcie nadanym mu przez nowelę do k.p.c. z dnia 24 maja 2000 r. jest instytucją mogącą bardzo radykalnie wpłynąć na szybkość postępowania, jeśli zważyć, że wydanie nakazu zapłaty w tym trybie następuje bez

wniosku powoda, a więc niejako z urzędu i ma zastosowanie we wszystkich sprawach zawisłych tak w sądach rejonowych, jak i okręgowych, o ile spełnione zostaną warunki procesowe upoważniające do orzekania w tym trybie. Trzeba przy tym wskazać, że warunki te nie są zbyt wymagające (art. 499 k.p.c.).

Wspomniana nowela do k.p.c. z 24 maja 2000 r. wprowadziła do procedury cywilnej nowy rodzaj szybkiego postępowania określonego jako postępowanie uproszczone (art. 505¹-505¹³). Postępowanie uproszczone zawężone zostało do dość wąskiego kręgu spraw, albowiem może być ono prowadzone o roszczenia wynikające z umów, gdy wartość przedmiotu sporu nie przekracza pięciu tysięcy złotych, oraz o zapłatę czynszu za lokale mieszkalne bez względu na wartość przedmiotu sporu. Jednakże, wymagania formalne tego postępowania (wszystkie pisma procesowe stron muszą być wnoszone na urzędowych formularzach o skomplikowanej treści) poddają w wątpliwość przydatność tego postępowania w szerszym zakresie, zwłaszcza że tryb ten w zasadzie możnaby zastąpić postępowaniem nakazowym lub upominawczym. Szczególną wątpliwość budzi to, że postępowanie uproszczone ma we wskazanych rodzajach spraw charakter obligatoryjny.

Element szybkości postępowania przy wydaniu wyroku w trybie zaocznym, nakazowym, upominawczym i uproszczonym jest wyraźny i niewątpliwie stanowi istotny atut tych postępowań. Trzeba jednak zwrócić także uwagę na fakt, iż ta szybkość postępowania niekiedy może - paradoksalnie - stać się przyczyną jego przewlekłości. Otóż, trzeba mieć na uwadze to, że postępowania te prowadzą do wydania merytorycznych rozstrzygnięć, które mają charakter jakby wstępny, gdyż przysługują od nich (z wyjątkiem postępowania uproszczonego) środki odwoławcze powodujące, iż tymczasowy wyrok bądź traci moc (postępowanie upominawcze - art. 505 k.p.c.) bądź sprawa trafia do postępowania zwykłego (postępowanie zaoczne - art. 345 k.p.c., postępowanie nakazowe - art. 495 k.p.c.). W razie złożenia wskazanych środków odwoławczych o charakterze niedewolutywnym, postępowanie w sprawie nie tylko nie zostaje przyspieszone, a wręcz opóźnione, gdyż pewien czas zajmuje procedura związana z doręczeniem wydanych orzeczeń, złożeniem środków odwoławczych i wyznaczeniem rozprawy. Nadmierne preferowanie tych postępowań,

z wyjątkiem sytuacji, gdy wydanie wyroku w takim trybie jest obligatoryjne (sytuacje w postępowaniu zaocznym) nie wydaje się zatem uzasadnione⁴.

4. Trzeba także wskazać, iż niektóre postępowania szczególne przewidziane w k.p.c. zawierają pewne uregulowania nastawione na osiągnięcie szybkiego zakończenia procesu. Należy do nich w szczególności postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy oraz z zakresu ubezpieczeń społecznych. Stosownie do treści art. 471 k.p.c., w sprawach tych termin rozprawy powinien być wyznaczony tak, aby od daty zakończenia czynności wyjaśniających, a jeżeli nie podjęto tych czynności - od dnia wniesienia pozwu lub odwołania (w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych), do rozprawy nie upłynęło więcej niż dwa tygodnie, chyba że zachodzą nie dające się usunąć przeszkody. Wprawdzie podany termin ma charakter instrukcyjny, jednak jego dyscyplinujące oddziaływanie na sąd jest oczywiste.

W sprawach z zakresu prawa pracy istnieje obowiązek nadania z urzędu rygoru natychmiastowej wykonalności w części zasądzonej należność pracownika do wysokości jednomiesięcznego wynagrodzenia. Jest to podyktowane zamiarem stworzenia możliwości szybkiego uzyskania tytułu egzekucyjnego, przynajmniej w części zasądzonej kwoty (art. 477 k.p.c.)

Także w sprawach gospodarczych, w k.p.c., mając na względzie wagę szybkiego rozpoznania i zakończenia sprawy wskazuje się, że sąd powinien dążyć do wydania wyroku w terminie trzech miesięcy od dnia złożenia pozwu (art. 479⁹ k.p.c.). Jednakże i ten termin ma charakter tylko instrukcyjny, choć mimo to niewątpliwie dyscyplinuje sąd i przypomina o potrzebie pilnego załatwiania tego rodzaju spraw.

Postępowaniem, w którym akcentuje się element szybkości w rozpoznawaniu sprawy, jest postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania. Otóż, stosownie do treści art. 478 k.p.c. w sprawach tych sąd bada jedynie ostatni stan posiadania i fakt jego naruszenia, nie zagłębiając się w kwestie samego prawa ani dobrej wiary pozwanego. Postępowanie to ma za zadanie szybkie przeciwdziałanie naruszeniom

⁴ Szerzej o rozwiązaniach mających na celu zapewnienie sprawności postępowania cywilnego i występujących w tym względzie przeszkodach por. E. Warzocha: Problematyka sprawności postępowania rozpoznawczego w sprawach cywilnych (w: Wokół problematyki cywilnoprosesowej - Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana, Katowice 2001, s. 276 i n.).

posiadania, dlatego ustalenia faktyczne dokonywane przez sąd ograniczają się tylko do faktu naruszenia aktualnego stanu posiadania, bez badania praw podmiotowych, jakie w stosunku do jego przedmiotu przysługują stronom. Z tego względu, niedopuszczalne jest w procesie posesoryjnym rozpatrywanie innych roszczeń poza chroniącymi posiadanie, a więc przede wszystkim roszczeń odszkodowawczych. Obowiązuje również zakaz wniesienia powództwa wzajemnego, także o charakterze posesoryjnym (art. 477 k.p.c.). Szybkość ochrony posiadania rzeczy, a także wyjątkowo posiadania praw, np. służebności, została wzmocniona przez możliwość nadania z urzędu wyrokowi posesoryjnemu rygoru natychmiastowej wykonalności (art. 333 § 2 k.p.c.).

5. Nie wszystkie postępowania szczególne przewidziane w k.p.c. konstruowane są pod kątem zapewnienia szybkości postępowania. Są i takie, w których nie preferuje się szybkości, a kładzie nacisk na dokładne ustalenie stanu faktycznego, poprzez rezygnację przede wszystkim z posługiwania się domniemaniami faktycznymi, opierającymi się na sposobie procesowego zachowania się stron, a głównie pozwanego. Trybem takim jest postępowanie w sprawach małżeńskich, a więc w sprawach o unieważnienie małżeństwa, o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa, o rozwód oraz o separację (art. 425 k.p.c.).

W wyżej wskazanych rodzajach spraw, wyroku nie można oprzeć wyłącznie na uznaniu powództwa lub przyznaniu okoliczności faktycznych. Jeśli np. pozwany uznaje powództwo o rozwód, to sąd nie może wydać wyroku opierając się na tym uznaniu, a musi przeprowadzić dowody, chociażby tylko z przesłuchania stron i na tej podstawie dokonać ustaleń faktycznych pozwalających ocenić, czy zaistniały przesłanki faktyczne i prawne do orzeczenia rozwodu. Gdyby sąd ustalił, że takie przesłanki nie zaistniały, to powództwo, mimo jego uznania przez pozwanego, uległoby oddaleniu.

W wymienionych sprawach nie ma zastosowania przepis art. 339 § 3 k.p.c., a zatem gdy pozwany nie stawiał się na rozprawę, albo nie bierze w niej udziału, sąd nie może przyjąć za prawdziwe okoliczności faktycznych przytoczonych w powództwie lub innych pismach procesowych złożonych przez stronę powodową, a powinien ustalenia faktyczne oprzeć na materiałach, które może zgromadzić przez przeprowadzenie odpowiednich dowodów. W sprawach rozwodowych i o separację

sąd może nawet bez wniosku stron wstrzymać postępowanie, orzekając jego zawieszenie, o ile uzna, iż istnieją - jak ujął to ustawodawca - „widoki” na utrzymanie pożycia małżeńskiego (art. 440 § 1 k.p.c.).

W sprawach małżeńskich ustawodawca uznał więc, iż dobrem nadrzędnym jest trwałość małżeństwa, a szybkie dochodzenie do orzeczenia rozstrzygającego sprawę nie stanowi wartości tego rodzaju, jaką uwzględnia się w sprawach, w których żądanie skierowane jest na kwestie o charakterze majątkowym.

II. Istota natychmiastowego wykonania wyroku w ujęciu art. 388 k.p.c.

1. Na wstępie konieczne jest odniesienie się do pojęcia „wykonanie wyroku”. Kodeks postępowania cywilnego posługuje się pojęciem „natychmiastowa wykonalność wyroków” (tak w art. 333-338 k.p.c.), lub określeniem „wyrok jest natychmiast wykonalny” (art. 388 k.p.c.), względnie pojęciem „tytuł wykonawczy” (art. 776 k.p.c.). Wykonanie wyroku oznacza, iż może on zostać zrealizowany, czyli spełnione będzie rozstrzygnięcie zawarte w wyroku sądowym. Wykonanie wyroku może się odnosić do tych orzeczeń, które w swej treści mają element nakazujący, polecający, zakazujący. Element ten zawierają wyroki zasądzające świadczenie, a więc wyroki w których sąd poleca pozwanemu odpowiednie zachowanie się. Wyroki tego rodzaju mogą być zatem wykonywane, przy czym jeśli mówimy o wykonywaniu wyroku, to mówimy przede wszystkim o przymusowym wykonaniu, przy pomocy egzekucji sądowej. Jednakże i dobrowolne wykonanie wyroku przez pozwanego, np. dostosowanie się do wyroku nakazującego zapłatę określonej sumy na rzecz powoda albo dobrowolne opuszczenie przez pozwanego lokalu w przypadku orzeczonej eksmisji, jest wykonaniem wyroku i to takim, które jest szczególnie oczekiwane. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że taka sytuacja jest idealna.

Nie wszystkie jednak wyroki mogą być wykonane w taki sposób. Obok tych zasądzających świadczenie w postępowaniu sądowym, zapadają także wyroki, które uwzględniając powództwo dokonują ustalenia istnienia lub nieistnienia prawa lub stosunku prawnego oraz wyroki kształtujące prawo. Nie mogą one być wykonane,

gdyż nie zawierają żadnych poleceń i nakazów, a potwierdzają istnienie albo nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, względnie kształtują nowy stan prawny lub zmieniają stan stosunków prawnych w relacji powód - pozwany. Odnośnie tego rodzaju wyroków, zamiast o ich wykonalności możemy mówić o skuteczności prawnej. Skuteczność prawna tych wyroków objawia się w zasadzie automatycznie w momencie ich uprawomocnienia się i stwierdzenia ich prawomocności przez odpowiedni organ sądowy⁵. Zazwyczaj ta skuteczność manifestuje się przez dokonanie odpowiednich czynności prawnych w oparciu o treść wyroku. Jeśli np. sąd wyrokiem ustali (w sytuacji niepewnej), że określona osoba jest właścicielem konkretnej nieruchomości, względnie sąd postanowieniem stwierdzi, że określona osoba nabyła własność nieruchomości na podstawie zasiedzenia, to takie orzeczenia sądowe stanowią podstawę do dokonania odpowiednich wpisów w księdze wieczystej. Jeśli np. sąd orzeknie rozwód, czyli wyda orzeczenie o charakterze kształtującym nowy stan prawny, to wyrok taki jest podstawą do dokonania odpowiednich wpisów w aktach stanu cywilnego.

Wykonaniu podlegają wyroki zasądzające świadczenia, czyli uwzględniające, także w pewnej części, żądanie powoda. Wyrok oddalający powództwo nie może być wykonany, gdyż brak jest pozytywnej decyzji sądu w przedmiocie zgłoszonego żądania. W takim wypadku może dojść co najwyżej do potrzeby wykonania orzeczenia o kosztach procesu, są to jednak inne kwestie.

Reasumując, przez pojęcie wykonania wyroku trzeba w zasadzie rozumieć realizację, w tym przymusową, wyroku zasądzającego świadczenie, przy czym konkluzja ta dotyczy również instytucji natychmiastowego wykonania wyroku, co potwierdza treść art. 333 k.p.c., w którym mówi się wprost o wykonaniu wyroków zasądzających świadczenie.

2. Trzeba zadać sobie pytanie, czy powyższa konkluzja ma w pełni zastosowanie, jeśli chodzi o rozumienie treści art. 388 k.p.c. określającego wykonalność wyroków sądów drugiej instancji. Za pozytywną odpowiedzią na to pytanie przemawia ta część

⁵ M. Waligórski: j.w., s. 90; W. Siedlecki: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, Warszawa 1969, s. 474. Por także z literatury międzywojennej np. L. Peiper: Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, t. 2, s. 858.

cytowanego przepisu, która dotyczy czynności zabezpieczających, orzekanych na wypadek szkód powstałych po stronie pozwanej przy wykonywaniu wskazanych wyroków. Otóż sąd może uzależnić wykonanie wyroku sądu drugiej instancji - albo wyroku sądu pierwszej instancji w razie oddalenia apelacji - od złożenia stosownego zabezpieczenia. Chodzić tu może o zabezpieczenie o charakterze pieniężnym lub rzeczowym. Sąd może nawet wstrzymać wykonanie wyroku, gdyby przez wykonanie mogła nastąpić niepowetowana szkoda. Art. 388 § 2 i 3 k.p.c. przewiduje dalsze sposoby zabezpieczenia pozwanego przed mogącymi powstać szkodami, tj. wstrzymanie wydania powodowi sum pieniężnych po ich wyegzekwowaniu od pozwanego czy na przykład wstrzymanie sprzedaży zajętego majątku ruchomego. Do czasu uprawomocnienia się wyroku, wstrzymuje się z urzędu sprzedaż nieruchomości.

Z charakteru powyższych zabezpieczeń wynika, że jeśli mówimy o wykonaniu wyroku sądu drugiej instancji (pierwszej natomiast w przypadku gdy apelacja została oddalona) to chodzi o zasądzający świadczenie wyrok sądu drugiej instancji (a więc gdy sąd drugiej instancji zmienił wyrok sądu pierwszej instancji z oddalającego powództwo na zasądzający) lub wyrok sądu pierwszej instancji zasądzający świadczenie, od którego złożona została apelacja i apelacja ta została oddalona.

Art. 388 k.p.c. nie ma więc zastosowania do wyroków oddalających, tak wydanych przez sąd drugiej instancji (w przypadku zmiany wyroku zasądzającego sądu pierwszej instancji na oddalający powództwo), jak i wydanych przez sąd pierwszej instancji, w których apelacja została oddalona.

Art. 388 k.p.c. nie ma w ogóle zastosowania do wyroków wydawanych w sprawach o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa (opartych na podstawie art. 189 k.p.c.) oraz do wyroków o charakterze kształtującym (konstytutywnym), albowiem w ich wypadku nie można mówić o wykonaniu w rozumieniu spełnienia nakazu lub zakazu sądu. Tak więc, na podstawie wyroku ustalającego sąd drugiej instancji, bezzwłocznie po jego wydaniu, nie można np. domagać się dokonania wpisu prawa własności, użytkowania wieczystego lub służebności gruntowej do księgi wieczystej. Wpis taki może być dokonany dopiero na podstawie takiego wyroku po jego uprawomocnieniu się. Identycznie, odnotowanie w księgach stanu cywilnego rozvodu może nastąpić tylko po uprawomocnieniu się

wyroku. Dopiero bowiem uprawomocnienie się wyroków w wyżej określonych sprawach nadaje im pełną moc prawną, czyli możemy mówić wtedy o ich prawnej skuteczności.

3. Pewne wątpliwości mogą powstać w związku z przepisami k.p.c. dotyczącymi postępowania w sprawach małżeńskich. Otóż przepisy te regulują postępowanie w sprawach o unieważnienie małżeństwa, o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa i o rozwód, a także o separację na żądanie jednego z małżonków (art. 425 k.p.c.). We wszystkich tych sprawach (a jest to wyliczenie zamknięte) zapadają wyroki o charakterze ustalającym lub kształtującym, czyli nie można mówić o ich wykonaniu, a o prawnej skuteczności, która wystąpi dopiero po uprawomocnieniu się takiego orzeczenia. Tymczasem, w artykule 434 § 1 k.p.c. stwierdza się, iż w sprawach tych wyrok sądu drugiej instancji nie jest natychmiast wykonalny, co potwierdza tylko uprzednio sformułowaną konkluzję co do rodzajów spraw, w których występuje możliwość wykonania wyroków sądów drugiej instancji mimo ich nieprawomocności. Można też jednak proponować przyjęcie poglądu, iż skoro zamieszczono taki przepis, to istnieją inne sprawy o ustalenie lub ukształtowanie prawa, w których orzeczenie mogłoby być skuteczne w warunkach nieprawomocności.

W przedmiocie postawionej kwestii trzeba uznać, iż art. 434¹ k.p.c. został wprowadzony po to, by usunąć jakiegokolwiek wątpliwości co do tego, czy w sprawach określonych w art. 425 k.p.c. istnieje możliwość wykonywania również wyroków nieprawomocnych. Brak jest natomiast merytorycznych przesłanek do postawienia tezy, iż art. 388 k.p.c. dotyczy także wyroków o charakterze ustalającym i kształtującym, zaś art. 434¹ k.p.c. określa wyjątki od tej zasady. Wydaje się zasadne aby nie traktować przepisu art. 434¹ k.p.c. jako odnoszącego się do zasądzanych od drugiego małżonka - w wyroku rozwodowym lub wyroku orzekającym separację (art. 444 k.p.c.) - alimentów. Część wyroku przyznającego alimenty ma charakter zasądzenia świadczenia. Do świadczenia zaś ma zastosowanie art. 388 k.p.c., a uprzednio jeszcze art. 333 k.p.c.

4. Apelacja jest środkiem odwoławczym od wszystkich wyroków zapadłych w pierwszej instancji, z wyjątkiem wydanych w postępowaniu zaocznym, nakazowym i upominawczym, od których służą środki odwoławcze o charakterze

niedewolutywnym. Zakres kasacji jest natomiast przedmiotowo ograniczony, gdyż jeśli chodzi o wyroki, to kasacja nie przysługuje w sprawach o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu zaskarżenia jest niższa niż dziesięć tysięcy złotych, a w sprawach gospodarczych niższa niż dwadzieścia tysięcy złotych (art. 392¹ § 1 k.p.c.). Wyłączona jest także kasacja w sprawach o alimenty, o czynsz najmu i dzierżawy oraz o naruszenie posiadania, w sprawach dotyczących kar porządkowych, świadectw pracy i roszczeń z tym związanych oraz o deputaty lub ich ekwiwalent, jak również w stosunku do spraw rozpoznawanych w postępowaniu uproszczonym (art. 392¹ § 2 k.p.c.). Kasacja nie przysługuje generalnie od orzeczeń wydanych w postępowaniu egzekucyjnym, z pewnymi wyjątkami określonymi w art. 775¹ k.p.c.

We wszystkich tych sprawach, w których kasacja nie przysługuje ze względu na wskazane wyłączenia przedmiotowe, problem natychmiastowej wykonalności wyroków sądów drugiej instancji i zasądzających świadczenie wyroków sądów pierwszej instancji w wypadku oddalenia apelacji nie istnieje, bowiem wyroki te w chwili wydania orzeczenia przez sąd drugiej instancji stają się prawomocne. Wyroki te mogą zatem być wykonywane w trybie zwykłym, art. 388 k.p.c. nie ma tu więc zastosowania. Jak już uprzednio wskazano, stosowanie natychmiastowej wykonalności w trybie art. 388 k.p.c. nie odnosi się także do wyroków mających charakter ustalający i kształtujący prawo lub stosunek prawny, co w sumie daje pokaźny odsetek spraw, które znalazły się w orzecznictwie sądów drugiej instancji, a w stosunku do których instytucja określona w art. 388 k.p.c. nie ma zastosowania.

Konkludując, zastosowanie art. 388 k.p.c. ma miejsce tylko w tych sprawach, w których ze względu na charakter sprawy przysługuje kasacja, a jednocześnie nie są to wyroki ustalające istnienie lub nieistnienie stosunku prawnego lub prawa, względnie wyroki kształtujące prawo.

5. Wprowadzając instytucję natychmiastowego wykonania nieprawomocnych wyroków sądu drugiej instancji ustawodawca najwyraźniej zdawał sobie sprawę z tego, że taki wyrok nie rozstrzyga definitywnie sporu. Jeśli wyrok może być zaskarżony kasacją, to Sąd Najwyższy władny jest ten wyrok uchylić i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania sądowi, który wydał zaskarżone orzeczenia, lub sądowi równorzędnemu. Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu kasacji, może uchylić także orzeczenie sądu pierwszej instancji i przekazać sprawę do rozpoznania temu sądowi

lub sądowi równorzędnemu (art. 393¹³ k.p.c.). Sąd Najwyższy może także zmienić zaskarżony wyrok i orzec co do istoty sprawy jeżeli zarzut naruszenia prawa materialnego okazał się uzasadniony, a kasacji nie oparto także na podstawie naruszenia przepisów postępowania lub gdy podstawa ta okazała się nieuzasadniona (art. 393¹⁵ k.p.c.).

Przy tak daleko idących kompetencjach Sądu Najwyższego istnieje obawa, że wyrok sądu drugiej instancji w sytuacji wniesienia skargi kasacyjnej może ulec nie tylko uchyleniu celem ponownego rozpoznania sprawy, ale także może być zmieniony, a powództwo zostanie oddalone definitywnie, jako że wyrok Sądu Najwyższego jest ostateczny. Zatem, w przypadku innego orzeczenia Sądu Najwyższego niż oddalenie kasacji lub odmowa przyjęcia kasacji (art. 393 § 1 k.p.c.), ewentualnie odrzucenia kasacji z przyczyn formalnych (art. 393⁵ k.p.c.) zaistnieć może taki stan rzeczy, że wykonany wyrok sądu drugiej instancji lub wyrok sądu pierwszej instancji w stosunku do którego apelacja została oddalona przestanie istnieć, a jego wykonanie doprowadziło już do tego, że w drodze przymusu sądowego doszło do realizacji świadczenia, którego zasadność nie została jeszcze wykazana, względnie zrealizowano przymusowo żądanie świadczenia, co do którego Sąd Najwyższy uznał, iż jest ono bezzasadne. Zaistnienie powyższych sytuacji może prowadzić do znacznych komplikacji prawnych i majątkowych.

Zdając sobie sprawę z tych poważnych następstw wykonywania nieprawomocnych orzeczeń sądu drugiej instancji, w art. 388 § 1 i 2 k.p.c. wprowadzono szereg uprawnień dla sądu mających na celu niedopuszczenie do wskazanych wyżej sytuacji wynikających z wykonania nieprawomocnych orzeczeń. Uprawnienia sądu drugiej instancji to:

- a) złożenie przez powoda stosownego zabezpieczenia, co oznacza iż powód wykląda odpowiednią kwotę, którą pozostawia się do dyspozycji sądu. Należy przyjąć, iż suma ta będzie równa kwocie podlegającej ściągnięciu od pozwanego. W przypadku uchylenia lub zmiany wyroku w postępowaniu kasacyjnym, kwota ta mogłaby być przekazana pozwanemu celem wyrównania ściągniętej od niego sumy. Należy uznać za dopuszczalne złożenie zabezpieczenia w postaci zdeponowania ruchomości o odpowiedniej wartości rynkowej. W każdym razie, zabezpieczenie powinno mieć charakter

majątkowy, zważywszy na możliwość wyrównania powstałych szkód po stronie pozwanego;

- b) wstrzymanie wykonania wyroku aż do jego uprawomocnienia się. Taka decyzja sądu mogłaby mieć miejsce wtedy, gdy skutek wykonania wyroku pozwany mógłby ponieść niepowetowaną szkodę. Jest to więc środek, który w gruncie rzeczy stanowi wyłączenie wykonania wyroku sądu drugiej instancji w sytuacji jego nieprawomocności. Jak się wydaje środek ten należy zastosować do takich orzeczeń, które zawierają określone nakazy, np. nakaz rozbiórki obiektu budowlanego. Nakaz taki, gdyby był merytorycznie nieuzasadniony, mógłby doprowadzić do powstania niemożliwych do odwrócenia stanów faktycznych albo spowodować szkody, których nie dałoby się wyrównać w formie np. odszkodowania pieniężnego. Wstrzymanie wykonania wyroku jest najdalej idącą formą zabezpieczenia pozwanego przed skutkami wykonania nieprawomocnego wyroku;
- c) wstrzymanie wydania powodowi sum pieniężnych po ich wyegzekwowaniu od pozwanego;
- d) wstrzymanie sprzedaży zajętego majątku ruchomego;
- e) wstrzymanie do czasu uprawomocnienia się wyroku sprzedaży zajętej nieruchomości, przy czym to zabezpieczenie następuje z urzędu (art. 388 § 3 k.p.c.).

6. Sposób unormowania instytucji natychmiastowej wykonalności stwarza szereg wątpliwości co do jej istoty i praktycznej realizacji w procesie. Przede wszystkim trzeba zauważyć, iż jest to unormowanie, które wskazuje, iż nasz system środków odwoławczych w procesie cywilnym, aczkolwiek zawiera wyraźnie dwa środki zaskarżania orzeczeń merytorycznych, tj. apelację i kasację to w rzeczywistości istnieje jeden pełny, powszechnie funkcjonujący środek odwoławczy, w postaci apelacji i środek odwoławczy, który można wносить w ograniczonym przedmiotowo rodzaju spraw. Nadto, Sąd Najwyższy ogranicza zakres dopuszczonych do merytorycznego rozpoznania kasacji, kierując się kryteriami wagi naruszeń prawnych występujących w sprawie, potrzebą dokonania wykładni przepisów prawnych budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie

sądów (art. 393 § 1 k.p.c.). Kasację można zatem uznać za środek odwoławczy o charakterze nadzwyczajnym, chociaż nie w sensie istniejącej do 1996 r. rewizji nadzwyczajnej (skreślonej nowelą z 1 marca 1996 r. - art. 417- 424 k.p.c.). Uznanie kasacji za nadzwyczajny środek odwoławczy musiało niemal automatycznie prowadzić do stworzenia możliwości wykonywania wyroków sądów drugiej instancji jako wydanych w trybie pełnym, a nie nadzwyczajnym. Instytucja natychmiastowej wykonalności orzeczeń sądów drugiej instancji ściśle wynika z uznania kasacji za nadzwyczajny środek odwoławczy. Taki jest sens i istota rozwiązania przyjętego w art. 388 k.p.c.

Art. 388 k.p.c. ustanawia zasadę, iż wszystkie wyroki sądu drugiej instancji nadające się do wykonania w sprawach, które mogą być zaskarżone kasacją, korzystają z przymiotu wykonalności. Dlatego nie ma potrzeby zamieszczania w wyroku klauzuli stwierdzającej, że wyrok sądu drugiej instancji jest natychmiast wykonalny, albowiem wykonalność ta wynika z ustawy, tzn. z k.p.c. Nie ma także potrzeby zamieszczania klauzuli, że wyrok nie podlega natychmiastowemu wykonaniu albowiem wynika to z charakteru wyroku, np. jest to wyrok ustalający nieistnienia małżeństwa, co zresztą w tym konkretnym wypadku jest wprost ujęte w art. 434¹ k.p.c.

Pewne wątpliwości mogą zaistnieć przy stosowaniu zabezpieczeń interesów pozwanego w trakcie wykonywania nieprawomocnego wyroku sądu drugiej instancji, a więc wyroku od którego przysługuje skarga kasacyjna. Przed wszystkim należy rozstrzygnąć, czy zabezpieczenia te powinien stosować sąd z urzędu, czy też może to uczynić tylko na wniosek strony pozwanej. Otóż wydaje się możliwe stosowanie zabezpieczenia bądź z urzędu przez sąd, bądź na wniosek strony pozwanej.

Jeżeli sąd drugiej instancji oddala apelację od wyroku zasądzającego świadczenie, to orzeczenie sądu pierwszej instancji podlega wykonaniu. Nie można jednak przyjąć, iż w tym wyroku oddalającym apelację należy z urzędu zamieszczać orzeczenie o zabezpieczeniu gdyż brak jest jeszcze przesłanek do stosowania zabezpieczenia. Trudno sobie też wyobrazić aby pozwany, przeciwko któremu skierowany jest zasądzający wyrok sądu pierwszej instancji przed wydaniem wyroku przez sąd drugiej instancji „osłabiał” swą pozycję procesową wnosząc o orzeczenie zabezpieczenia. Złożenie wniosku o dokonanie stosownego zabezpieczenia oznaczałoby bowiem, iż pozwany daje do zrozumienia, iż sam nie jest przekonany o

zasadności apelacji. Z praktycznego punktu widzenia trzeba przyjąć, iż w przypadku oddalenia apelacji od wyroku sądu pierwszej instancji zasądzającego świadczenie pozwany złoży wniosek o wydanie postanowienia przez sąd drugiej instancji obejmującego zabezpieczenie. We wniosku pozwany powinien wskazać jakiego rodzaju, jego zdaniem, zabezpieczenie powinno być orzeczone, z tym, że mogą to być zabezpieczenia określone w art. 388 k.p.c. Wskazanie innego sposobu zabezpieczenia poza wskazanym w cytowanym przepisie, i orzeczenie takiego innego zabezpieczenia jest niedopuszczalne, gdyż wykaz sposobów zabezpieczenia określony w art. 388 § 1 i 2 k.p.c. jest zamknięty⁶. Wniosek o orzeczenie zabezpieczenia musi być umotywowany przez przytoczenie okoliczności faktycznych i prawnych uzasadniających orzeczenie zabezpieczenia.

Sąd rozpoznaje wniosek o zabezpieczenie na posiedzeniu niejawnym, albowiem brak jest podstaw do wyznaczenia rozprawy, jako że rozprawa odbywa się dla rozpoznania sprawy (art. 148 § 1 k.p.c.), a więc w celu ustosunkowania się do merytorycznych żądań powoda. Uznając za uzasadniony wniosek pozwanego, sąd drugiej instancji orzeknie o zabezpieczeniu, względnie wniosek oddali w przypadku braku podstaw do przyjęcia, że wykonanie wyroku nieprawomocnego może wywołać niekorzystne skutki w sytuacji materialnej lub prawnej pozwanego. Można natomiast mieć wątpliwość, czy sąd stwierdziwszy, że wniosek o orzeczenie zabezpieczenia w sposób wskazany przez pozwanego nie jest zasadny, jest uprawniony do orzeczenia innego sposobu zabezpieczenia, wskazanego w art. 388 k.p.c. (np. pozwany żąda wstrzymania wykonania wyroku aż do uprawomocnienia się, jednakże sąd ocenia, iż wystarczającym sposobem zabezpieczenia będzie wstrzymanie wydania powodowi sum pieniężnych wyegzekwowanych od pozwanego).

Należy sądzić, iż orzeczenie przez sąd innego sposobu zabezpieczenia od tego, o jaki wnosi pozwany, jest dopuszczalne. Wniosek pozwanego jest bowiem wyrazem tego, że zabezpieczenie w ogóle jest konieczne, jeśli zatem sąd uzna, że zabezpieczenie jest nieodzowne, powinien wybrać taki jego sposób, jaki uznaje za niezbędny, a jednocześnie wystarczający.

⁶ Por. L. Peiper: j.w., s. 859 oraz W. Piasecki, J. Korzonek: Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem, Miejsce Piastowe 1931, s. 889.

Orzeczenie zabezpieczenia z urzędu w zasadzie powinno mieć miejsce tylko wtedy, gdy sąd drugiej instancji zmienia oddalający wyrok sądu pierwszej instancji i zasądza świadczenie dla powoda. Wydając taki wyrok, sąd drugiej instancji powinien wziąć pod uwagę to, że pozwany znalazł się w trudnej sytuacji dlatego, że nie tylko przegrał sprawę, którą miał wygraną w pierwszej instancji, ale ten wyrok zasądający będzie egzekwowany mimo, że jest nieprawomocny. Dlatego też sąd drugiej instancji powinien w takiej sytuacji zawsze rozważyć kwestię orzeczenia zabezpieczenia interesów pozwanego, bez jego wniosku w tym względzie i wybrać właściwy sposób zabezpieczenia. Orzeczenie o zabezpieczeniu w takim wypadku powinno znaleźć się w wyroku, co nie oznacza, iż orzeczenie to nie ma charakteru postanowienia.

Na pytanie, czy na orzeczenie o zabezpieczeniu zamieszczone w odrębnym postanowieniu, czy też w wyroku, przysługuje zażalenie, trzeba odpowiedzieć pozytywnie. Choć k.p.c. w rozdziale o apelacji nie reguluje kwestii zaskarżenia postanowienia w sprawie zabezpieczenia (odmowy zabezpieczenia lub orzeczenia stosującego zabezpieczenie), to poprzez art. 391 § 1 k.p.c. trzeba zastosować odpowiednio przepisy o postępowaniu przed sądem pierwszej instancji. Wprawdzie w art. 399 § 1 k.p.c. brak jest stwierdzenia bezpośredniego, że na postanowienie dotyczące zabezpieczenia pozwanego przed niepożądanymi skutkami natychmiastowego wykonania nieprawomocnego wyroku sądu drugiej instancji, przysługuje zażalenie, trzeba jednak przyjąć, iż stosuje się odpowiednio art. 394 § 1 pkt 4 k.p.c., w którym dopuszcza się zażalenie na postanowienie stosujące rygor natychmiastowej wykonalności. Jest to przecież sytuacja identyczna z instytucją natychmiastowej wykonalności wyroków sądu pierwszej instancji. Obejmuje ona wszystkie postanowienia dotyczące tej instytucji. Warto także zauważyć, iż skoro k.p.c. dopuszcza zażalenie na postanowienie wstrzymujące wykonanie prawomocnego orzeczenia w przypadku skargi o wznowienie postępowania (art. 394 § 1 pkt 4¹), to tym bardziej powinno być dopuszczalne zażalenie na postanowienie dotyczące natychmiastowej wykonalności nieprawomocnego wyroku sądu drugiej instancji. Zażalenie przysługuje pozwanemu na postanowienie odmawiające

zabezpieczenia i powodowi na postanowienie orzekające o zabezpieczeniu na rzecz powoda⁷.

Powyższy pogląd może wzbudzać pewne wątpliwości w świetle art. 393¹⁸ k.p.c. wedle którego zażalenie do Sądu Najwyższego przysługuje na postanowienie sądu drugiej instancji odrzucające kasację i postanowienie kończące postępowanie w sprawie. Trzeba jednak w tym względzie wziąć pod uwagę art. 393¹⁹ k.p.c. stanowiący, iż w sprawach nieuregulowanych przepisami o kasacji, do postępowania przed Sądem Najwyższym stosuje się odpowiednio przepisy o apelacji. Dopuszczalne są zatem zażalenia na postanowienia sądu drugiej instancji wydane jakby przez sąd pierwszej instancji. Taka sytuacja istnieje właśnie w przypadku wydania postanowienia o zabezpieczeniu pozwanego przed natychmiastową wykonalnością wyroków drugiej instancji. Dla porównania można wskazać, iż jeśli zabezpieczenie nie zostanie orzeczone, to wyrok sądu drugiej instancji (lub odpowiednio pierwszej instancji) może być egzekwowany. Wyrokowi takiemu nadana musi być (w razie wniosku) klauzula wykonalności i klauzulę taką może nadać sąd drugiej instancji dopóki akta sprawy w sądzie tym się znajdują (art. 781 § 1 k.p.c.). Na postanowienie sądu drugiej instancji o nadaniu klauzuli wykonalności przysługuje zażalenie (art. 795 k.p.c.). Jeśli sądem drugiej instancji jest sąd apelacyjny, to zażalenie rozpoznaje Sąd Najwyższy jako sąd drugiej instancji (art. 397 § 1 k.p.c.) mimo, że zażalenie to nie jest wskazane jako zażalenie rozpoznawane przez Sąd Najwyższy.

7. Ze względu na bliskość nazewnictwa (art. 388 § 1 k.p.c. - „wyrok sądu drugiej instancji jest natychmiast wykonalny” - art. 333 k.p.c. „Sąd nada rygor natychmiastowej wykonalności”) nieodzowne jest porównanie instytucji unormowanych w art. 333 k.p.c. i art. 388 k.p.c.

Przede wszystkim trzeba wskazać, iż art. 333 k.p.c. ma zastosowanie do wyroków wydanych przez sąd pierwszej instancji, przy czym sąd, chcąc z urzędu lub na

⁷ W Komentarzu do k.p.c. - Komentarz, t. 2, 2 wydanie, Warszawa 1999, s. 1226 - wyrażono pogląd, iż na postanowienie sądu drugiej instancji wstrzymujące lub odmawiające wstrzymania wykonalności nie przysługuje zażalenie ani żaden inny środek prawny. Teza ta została podana bez żadnego uzasadnienia, mimo że jest ona kontrowersyjna merytorycznie, niezasadna ze względów wskazanych w tekście opracowania. Wprowadzenie poprawki do treści art. 388 k.p.c. lub do art. 394 § 1 k.p.c. dla usunięcia wątpliwości wydaje się więc nieodzowne.

wniosek nadać rygor natychmiastowej wykonalności, zamieścić musi odpowiednie postanowienie w treści wyroku. Brak takiego postanowienia w sentencji wyroku oznacza, że wyrok nie otrzymał rygoru natychmiastowej wykonalności, nawet w sytuacjach, gdy sąd wskutek własnego niedopatrzenia nie nadał rygoru mimo, że miał obowiązek działania w tym względzie z urzędu. Zgoła odmiennie wygląda sytuacja w świetle art. 388 k.p.c., albowiem wyrok sądu drugiej instancji jest natychmiast wykonalny bez potrzeby zamieszczania w wyroku klauzuli o jego natychmiastowej wykonalności.

Nadanie rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokowi pierwszej instancji następuje w zależności od rodzaju sprawy, trybu postępowania, zachowania się pozwanego w procesie, charakteru dowodów na jakich oparty jest wyrok zasądający świadczenie, istnienia odpowiedniego wniosku w przedmiocie rygoru oraz własnej oceny sądu co do tego, że brak rygoru spowoduje uniemożliwienie lub utrudnienie wykonania wyroku lub narażenie powoda na szkodę (art. 333 § 1, 2, 3 k.p.c. i art. 477² k.p.c.). Natomiast wyrok sądu drugiej instancji jest natychmiast wykonalny bez jakichkolwiek uwarunkowań przedmiotowych, dotyczących trybu postępowania, z tym jedynym wymogiem, że musi to być wyrok nadający się do wykonania w sensie możliwości postępowania egzekucyjnego. Można zatem uznać, iż o ile rygor natychmiastowej wykonalności nadany wyrokowi pierwszej instancji jest określonym uprzywilejowaniem niektórych wyroków z mocy szczególnej decyzji sądu, to natychmiastowa wykonalność wyroków sądów drugiej instancji jest cechą tych wyroków, bez potrzeby podejmowania w tym względzie nadzwyczajnych rozstrzygnięć sądu orzekającego.

Tak przy nadaniu wyrokowi sądu pierwszej instancji rygoru natychmiastowej wykonalności, jak i przy wystąpieniu wykonalności wyroku drugiej instancji, przewidziane zostały procesowe zabezpieczenia interesów pozwanego wobec wykonywania nieprawomocnych wyroków. Sposoby zabezpieczenia są niemal identyczne, gdyż w obu sytuacjach może to być uzależnienie wykonania wyroku od złożenia przez powoda stosownego zabezpieczenia, wstrzymanie wydania powodowi rzeczy odebranych pozwanemu lub sum pieniężnych po ich wyegzekwowaniu albo wstrzymanie sprzedaży zajętego majątku ruchomego. Sprzedaż zajętej nieruchomości wstrzymuje się z urzędu do czasu uprawomocnienia się wyroku (art. 334 § 1, 2, 3 i art. 388 § 1, 2, 3 k.p.c.). Jediną różnicą w sposobach zabezpieczenia

w obu sytuacjach jest to, że przy wykonalności wyroku wydanego w drugiej instancji sąd może wstrzymać wykonanie wyroku aż do uprawomocnienia się, czego nie przewidziano przy orzeczeniu rygoru natychmiastowej wykonalności. Jest to oczywiste, albowiem wstrzymanie wykonania wyroku byłoby eliminacją rygoru natychmiastowej wykonalności.

III. Natychmiastowa wykonalność wyroków drugiej instancji w praktyce sądowej

1. Instytucja natychmiastowej wykonalności nieprawomocnych wyroków sądu drugiej instancji, a w razie oddalenia apelacji - wykonywania wyroków pierwszej instancji wprowadzona została przez nowelę do k.p.c. z dnia 1 marca 1996 r., która weszła w życie z dniem 1 lipca 1996 r., jako rozwiązanie wchodzące w skład nowego systemu środków odwoławczych w postępowaniu cywilnym. Upzedni system środków odwoławczych o charakterze dewolutywnym przewidywał postępowanie odwoławcze, które w przypadku oddalenia rewizji lub merytorycznej zmiany wyroku sądu pierwszej instancji prowadziło do uprawomocnienia się wyroku, w związku z czym nie istniał problem wykonywania nieprawomocnych wyroków w sprawach, które były rozpoznawane także w postępowaniu drugoinstancyjnym. Dopuszczenie możliwości odwołania się od wyroku sądu drugiej instancji w drodze kasacji prowadzi niewątpliwie do przedłużania się postępowania sądowego, co pozostaje wyraźnie w sprzeczności z wymogiem szybkiej ochrony prawa materialnego. Stąd wywodzi się rozwiązanie, wedle którego, mimo przysługującej skargi kasacyjnej i związanej z tym nieprawomocności wyroku wyrok ten można wykonywać nie bacząc na to, że przecież ten wyrok może być uchylony i sprawa przekazana do ponownego rozpoznania sądowi drugiej instancji (lub nawet sądowi pierwszej instancji) względnie, że Sąd Najwyższy zmieni zaskarżony wyrok i sam rozstrzygnie sprawę merytorycznie (art. 393¹³ i 393¹⁵ k.p.c.).

System środków odwoławczych wprowadzony cytowaną nowelą z 1996 r. nie jest obcy polskiej procedurze cywilnej, gdyż identyczny obowiązywał wedle procedury cywilnej, która weszła w życie w dniu 1 stycznia 1933 r. i - wyłączając okres okupacji - obowiązywała do dnia 31 grudnia 1950 r. Zważywszy jednak na znaczny upływ

czasu trzeba uznać, iż jest to system jakby nowy dla polskiego postępowania, a w każdym razie dla całego pokolenia prawników działających w sferze prawa cywilnego. Jeśli weźmiemy pod uwagę wskazane wyżej okoliczności i uwarunkowania, to pytanie o to, jak aktualnie funkcjonuje w praktyce sądowej taka niewątpliwie mogąca budzić kontrowersje instytucja natychmiastowego wykonywania nieprawomocnych wyroków jest pytaniem, na które odpowiedzieć warto. Odpowiedź na to pytanie może przyczynić się do oceny trafności przyjętych rozwiązań legislacyjnych oraz spełniania pokładanych w tym rozwiązaniu nadziei.

2. Przeprowadzenie badań aktowych nastęczało pewne trudności, albowiem ani przepisy regulaminu sądowego ani przepisy instrukcji sądowej nie przewidują odnotowywania w rejestrach sądowych faktu wydania tytułu wykonawczego przez sąd drugiej instancji. Aby uzyskać dane w tym zakresie, nieodzowne było sprowadzenia akt, które wyszły z sądów pierwszej instancji z apelacjami, celem ustalenia, w których sprawach powstały sytuacje dające podstawę do wydania tytułu wykonawczego, tj. spraw w których apelacja od wyroku zasądzającego świadczenie została oddalona, względnie w których sąd drugiej instancji orzekł merytorycznie stwarzając tytuł egzekucyjny, przy czym chodziło o sprawy w których ze względów przedmiotowych przysługiwała kasacja.

Drogą losowania wybrano do badań sądy okręgowe w Lublinie, Katowicach i Poznaniu (pierwszoinstancyjne wydziały cywilne). Badaniem objęto sprawy, które wpłynęły na przestrzeni 1999 r. (całe wpływy), zostały zakończone wyrokami i które zaskarżono do sądów apelacyjnych. Po rozpoznaniu apelacji, określone grupy spraw, w których zapadły wyroki zasądzające świadczenie stanowiły zbiory spraw, w których wyroki mogły być natychmiast wykonalne, chociaż były to wyroki nieprawomocne. W grupach tych znajdowały się sprawy, w których wydane zostały tytuły wykonawcze. Wybór wpływów spraw z 1999 r. uzasadniony był tym, aby badaniami objąć okres, z którego sprawy zostały już zakończone oraz wróciły z sądów apelacyjnych i Sądu Najwyższego do sądów okręgowych. Dało to prawdopodobieństwo tego, iż badaniom poddano wszystkie sprawy, które wpłynęły do danego wydziału w objętym badaniami roku.

Wyniki tych badań są następujące:

A. Sąd Okręgowy w Lublinie

1. Liczba spraw załatwionych wyrokami - 494
2. Liczba spraw, w których złożono apelacje - 161
w tym:
 - a) apelacje powodów - 59
 - b) apelacje pozwanych - 56
 - c) apelacje obu stron - 46
3. Liczba wyroków sądu apelacyjnego - 122
4. Liczba spraw, w których sąd apelacyjny mógł nadać tytuł wykonawczy - 49
w tym:
 - a) wyrokowi sądu okręgowego - 33
 - b) własnemu wyrokowi zasądzającemu - 16
5. Nadanie przez sąd apelacyjny tytułu wykonawczego w stosunku do wyroków nieprawomocnych - 3
w tym:
 - a) wyrokowi sądu okręgowego - 2
 - b) własnemu wyrokowi zasądzającemu - 1
6. Odsetek spraw, w których sąd apelacyjny wydał tytuł wykonawczy - 6,1%
7. Zabezpieczenie zastosowane przez sąd apelacyjny przy wydaniu tytułu wykonawczego - 0

B. Sąd Okręgowy w Katowicach

1. Liczba spraw załatwionych wyrokami - 300
2. Liczba spraw, w których złożono apelacje - 112
w tym:
 - a) apelacje powodów - 58
 - b) apelacje pozwanych - 49
 - c) apelacje obu stron - 5

3.	Liczba wyroków sądu apelacyjnego	- 69
4.	Liczba spraw, w których sąd apelacyjny mógł wydać tytuł wykonawczy	- 39
	w tym:	
	a) wyrokowi sądu okręgowego	- 30
	b) własnemu wyrokowi zasądzającemu	- 9
5.	Nadanie przez sąd apelacyjny tytułu wykonawczego w stosunku do wyroków nieprawomocnych	- 15
	w tym:	
	a) wyrokowi sądu okręgowego	- 10
	b) własnemu wyrokowi zasądzającemu	- 5
6.	Odsetek spraw, w których sąd apelacyjny nadał tytuł wykonawczy	- 38,5,1%
7.	Zabezpieczenie zastosowane przez sąd apelacyjny przy nadaniu tytułu wykonawczego (wstrzymanie wykonania wyroku)	- 1

C. Sąd Okręgowy w Poznaniu

1.	Liczba spraw załatwionych wyrokami	- 333
2.	Liczba spraw, w których złożono apelacje	- 124
	w tym:	
	a) apelacje powodów	- 66
	b) apelacje pozwanych	- 53
	c) apelacje obu stron	- 5
3.	Liczba wyroków sądu apelacyjnego	- 96
4.	Liczba spraw, w których sąd apelacyjny mógł nadać tytuł wykonawczy	- 53
	w tym:	
	a) wyrokowi sądu okręgowego	- 34
	b) własnemu wyrokowi zasądzającemu	- 19
5.	Nadanie przez sąd apelacyjny tytułu wykonawczego w stosunku do wyroków nieprawomocnych	- 19
	w tym:	
	a) wyrokowi sądu okręgowego	- 8
	b) własnemu wyrokowi zasądzającemu	- 11

6. Odsetek spraw, w których sąd apelacyjny nadał tytuł wykonawczy - 32,2%
7. Zabezpieczenie zastosowane przez sąd apelacyjny przy nadaniu tytułu wykonawczego - 0

Dla wyjaśnienia trzeba dodać, iż badaniami objęto tylko sprawy, w których wystąpiły żądania o zasądzenie świadczenia i mogły zapaść wyroki, które nadawały się do wykonania w trybie art. 388 k.p.c. W wydziałach cywilnych pierwszoinstancyjnych sądów okręgowych dominują sprawy małżeńskie (głównie rozwodowe), w których zapadają wyroki nie nadające się do wykonania, a które swą skuteczność prawną uzyskują w chwili uprawomocnienia się. Sprawy te nie mogły zatem być ujęte w wykazanych wynikach. Z tego też względu, liczby wydanych wyroków nie obrazują całkowicie nakładu pracy sędziowskiej w badanych wydziałach sądów okręgowych.

IV. Wnioski końcowe

1. Instytucja natychmiastowej wykonalności wyroków sądów drugiej instancji oraz wyroków zasądających świadczenie sądów pierwszej instancji, w których apelacje pozwanych zostały oddalone, wprowadzona została do k.p.c. dla stworzenia możliwości szybkiej realizacji tych wyroków przez stronę powodową bez potrzeby oczekiwania na uprawomocnienie się tych wyroków, a więc przed wydaniem wyroków przez Sąd Najwyższy. Trzeba wyraźnie wskazać, iż jest to instytucja zawierająca w sobie pewne elementy ryzyka tak dla powodów, jak i pozwanych, a także obciążająca sąd pewną dozą nadzwyczajnej odpowiedzialności za kierowanie do wykonania nieprawomocnych wyroków.

Dla powoda, wykonywanie nieprawomocnego wyroku, który może być przecież zmieniony lub uchylony przez Sąd Najwyższy oznacza, iż trzeba liczyć się z tą ewentualną zmianą, a także z koniecznością zwrotu uzyskanych na podstawie wyroku kwot lub zwrotu wyegzekwowanych ruchomości. Z drugiej strony pozwany narażony jest przez wykonywanie nieprawomocnego wyroku na wyłączenie z jego majątku określonych wartości, co może odbić się niekorzystnie na działalności pozwanego i narazić go na szkody wynikające z braku pewnych środków pieniężnych lub niemożliwości korzystania z określonych maszyn czy środków transportu. W

końcu może powstać sytuacja, która doprowadzi do niekorzystnego dla sądu odbioru społecznego, wynikającego z powstania niekorzystnych dla stron „działań sądu”.

Istnienie wskazanych wyżej sytuacji ryzyka wyraźnie rzutuje na posługiwanie się instytucją ujętą w art. 388 k.p.c. przez strony powodowe. Otóż można było teoretycznie przypuszczać, iż powodowie, mając takie możliwości, jak szybkie uzyskanie tytułu wykonawczego mimo, że sprawa jeszcze ostatecznie nie została zakończona, będą z tych możliwości szeroko korzystać. Tymczasem badania przeprowadzone w trzech dużych sądach okręgowych wykazały, iż wykorzystanie tych możliwości jest niewielkie, względnie bardzo umiarkowane, a nadto zróżnicowane, gdyż wynosi od 6% do 38% spraw, w których wydanie tytułu wykonawczego było możliwe. Większość powodów, mając możliwość natychmiastowego otrzymania tytułu wykonawczego, rezygnowała z tej możliwości i decydowała się na poczekanie do prawomocnego zakończenia sprawy.

Zdecydowanie zaskakujące są natomiast wyniki badań dotyczące stosowania przez sąd drugiej instancji instytucji zabezpieczenia interesów pozwanego na wypadek wykonania nieprawomocnego wyroku. Można powiedzieć, iż instytucja zabezpieczenia w praktyce w ogóle nie jest stosowana, skoro na stwierdzonych łącznie 37 przypadków wydania tytułów wykonawczych dla wyroków nieprawomocnych zabezpieczenie zastosowano tylko w jednym przypadku. Charakterystyczne jest także to, iż pozwani nie domagali się wydania postanowień o zabezpieczeniu ich interesów i nie skarżyli postanowień o nadaniu klauzuli wykonalności wyrokowi nieprawomocnym. Można zatem przyjąć, iż wyroki w których wydano tytuły wykonalności były oceniane przez strony jako merytorycznie pewne.

Ze względu na to, że wiele spraw w czasie badań aktowych (lato 2002) znajdowało się jeszcze w rozpoznaniu kasacji, nie udało się ustalić, jakie wyroki zapadły ostatecznie w sprawach, w których nadano klauzulę wykonalności wyrokowi drugiej (lub pierwszej instancji) i ewentualnie jakie było zachowanie się stron w przypadku nieostania się wyroku, któremu nadano klauzulę wykonalności.

2. Przeprowadzona analiza dogmatyczna instytucji ujętej w art. 388 k.p.c. oraz wyniki badań istniejącej w tym zakresie praktyki sądowej upoważniają do wyprowadzenia następujących wniosków końcowych.

A. Dążenie przez powodów do wykonywania wyroków sądów drugiej instancji jest zdecydowanie umiarkowane, a w niektórych sądach wręcz należy do sytuacji wyjątkowych. Powodowie najwyraźniej preferują wykonywanie wyroku ostatecznego, pewnego, nie zaś wyroków co do których zachodzi niepewność ich ostatecznej treści. Obawa przed następstwami finansowymi i prawnymi wykonania wyroku, który może ulec zmianie bierze górę nad korzyściami płynącymi z szybkiego wykonania orzeczenia.

B. Założenie, iż natychmiastowe wykonywanie wyroków sądów drugiej instancji będzie istotnym sposobem na szybkie udzielenie przez sąd ochrony prawnej, w świetle prezentowanych badań wydaje się mało trafne. Odsetek wydawanych w tym trybie tytułów wykonawczych jest relatywnie niewielki, zatem oddziaływanie tej instytucji na szybkość dojścia do tytułu wykonawczego w ujęciu ogólnym jest niewielkie, a co najwyżej bardzo umiarkowane.

C. Kasacja jest traktowana przez strony jako środek odwoławczy nie o charakterze nadzwyczajnym, i nie jako środek służący do ujednoczenia orzecznictwa sądowego, co jest oczywiste, gdyż strony składają kasację nie po to, by orzecznictwo sądowe było jednolite, lecz po to aby po prostu wygrać w sądzie własną sprawę. Dlatego też powodowie odnoszą się z dystansem do nieprawomocnych wyroków.

D. Trudny do oceny jest fakt niestosowania przez sądy zabezpieczeń dla ochrony pozwanego w przypadku wydania tytułu wykonawczego na podstawie art. 388 k.p.c. Najprostszym wytłumaczeniem tego stanowiska byłoby przyjęcie tezy, iż w badanych sprawach (poza jednym przypadkiem) nie wystąpiły okoliczności, które dawałyby podstawy do orzeczenia zabezpieczającego. W badanych sprawach nie było jednak wystarczających dowodów na sformułowanie takiej tezy, a skoro pozwani nie zgłaszali w tym względzie wniosków należy przyjąć, iż sądy, wydając tytuły wykonawcze, albo nie badały bliżej kwestii zabezpieczeń przy wydawaniu wyroku albo uważały, że skoro od strony pozwanej nie ma żadnych sygnałów o konieczności wydania orzeczenia zabezpieczającego, to nie istnieje potrzeba wydania takiego orzeczenia. Sytuacja ujawniona na tle art. 388 k.p.c. może jednak być bardziej zrozumiała, jeśli weźmie się pod uwagę praktykę sądową na tle art. 334 k.p.c., w którym przewidziano zabezpieczenie interesów pozwanego w przypadku nadania wyrokowi sądu pierwszej instancji rygoru natychmiastowej wykonalności. Jest

powszechnie znane to, że zabezpieczenie w trybie art. 334 k.p.c. orzeka się niesłychanie rzadko. Na tle tych sytuacji można tylko postawić pytanie, czy ze względów procesowych i społecznych istniało zapotrzebowanie na tak szerokie rozbudowanie instytucji zabezpieczeń, które w praktyce mają tak minimalne znaczenie, że ocierają się o granice martwości?

E. Badania przeprowadzono w sprawach, w których wyroki zapadły w 3-4 lata po wprowadzeniu nowego systemu środków odwoławczych, w tym art. 388 k.p.c., wprowadzającego całkowicie nieznaną praktyce instytucję natychmiastowego wykonywania nieprawomocnych wyroków sądów drugiej instancji. Mogło to mieć odpowiednie znaczenie dla stosowania w praktyce sądowej nowych rozwiązań, dlatego też istnieje potrzeba powtórzenia po kilku latach tego rodzaju badań, aby stwierdzić jaka praktyka sądowa utrwała się w orzecznictwie i jakie rozwiązania są użyteczne, jak są wykorzystywane, a w ostateczności, czy są to rozwiązania zasadne. Niniejsze badanie, niejako wstępne, sugeruje że instytucja wprowadzona przez art. 388 k.p.c. nie będzie miała istotnego znaczenia dla efektywnej ochrony prawa materialnego w drodze procesu cywilnego.